

ŽIVOTNÍ ZPŮSOB A ENVIROMENTÁLNÍ FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ VZTAH JEDINCŮ ROMSKÉHO ETNIKA K TĚLOCVIČNÝM AKTIVITÁM

Ondřej Ješina, Martin Kudláček

Fakulta tělesné kultury, Univerzita Palackého, Olomouc, ČR

Předloženo v červnu 2008

Príspevek seznamuje čtenáře s problematikou romského etnika ve vztahu k tělocvičným aktivitám a životnímu způsobu. Jedná se o relativně málo zpracovávané téma, při jehož zpracování respektujeme historické souvislosti, popisujeme současnou situaci a nabízíme vizi tělocvičných aktivit jako prostředku pro pozitivní ovlivnění osobnostních specifíků jedinců romského etnika. Čím dál častěji se na vrcholné politicko společenské úrovni setkáváme s projevy rasismu a xenofobního uvažování ve vztahu k etnickým menšinám v české společnosti, především Romům.

Ačkoliv se v příspěvku snažíme zaměřit a zamyslet nad spojitostí mezi tělocvičnými aktivitami a romským etnikem, jsme si vědomi obrovské šíře témat a společensko historických souvislostí, které nejsme schopni do hloubky obsáhnout. Především se jedná o sféry postojové či osobnostně-sociální. Jde nám především o hledání vnějších příčin ovlivňujících participaci jedinců romského etnika v rámci tělocvičných aktivit. Ačkoliv zdaleka neobsáhneme všechny, snažíme se o jejich nastínění.

Klíčová slova: *Romské etnikum, tělocvičné aktivity, životní způsob, postoje*

Uznání etnické rozdílnosti při vzájemném respektování je jedním z klíčů přechodu k moderní otevřené společnosti. Dle Ratcliffa (1999) je rasová diskriminace a celkové potlačování práv jednotlivých minoritních skupin jedním z hlavních znepokojujících ukazatelů dané společnosti, na jehož nápravu by se měla primárně zaměřit.

Z psychologického hlediska vyrůstají často Romové v rodinách, které jsou na nižší sociokulturní úrovni. Jsou vystaveny psychické deprivaci, kterou označujeme jako kulturní deprivaci, Langmaier a Matějček (1974) ji uvádí jako

individuální deprivaci. S tím souvisí pojem sociálně znevýhodněné prostředí. Zelina (2002) se zamýšlí nad obtížností definice a určením hranic pro sociálně znevýhodněné prostředí. Zaměřuje se na konstruktivní kritiku tohoto pojmu směrem ke specifickým sociálním prostředím, kde se daná osoba pohybuje. V pedagogickém slovníku (Průcha, Walterová, Mareš, 1995, s. 203) se definuje sociálně znevýhodněný žák jako žák, který: „Má v důsledku svého sociálního postavení omezený přístup k některým společenským či materiálním statkům.“ To se jednoznačně může projevit v nejrůznějších oblastech lidské činnosti. To přináší jistá specifika ve vztahu k okolnímu světu i k sobě samotnému. Ve své úvaze jsme se zaměřili na oblast životního způsobu příslušníků romského etnika a nastínili možnosti využití pohybových programů jako prostředku k jeho pozitivnímu ovlivnění. Naši hlavní snahou je upozornit na enviromentální faktory ovlivňující participaci jedinců romského etnika v rámci tělocvičných aktivit.

STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA ROMSKÉHO ETNIKA V ČR

Pojem Rom (původně Dom) je označení pro příslušníky etnických skupin indického původu. V překladu z romštiny to znamená „muž“ nebo „člověk“ ve smyslu příslušnosti ke komunitě se společným jazykem (romštinou) a původem (Daniel, 1994; Nečas, 2002; Kenrick, 1994). Romové vyzvali světovou veřejnost na prvním světovém kongresu v Londýně (1971), aby místo označení Cikáni bylo užíváno pojmu Romové. Důvodem byl původ a obsah pojmu Cikán, který romské komunitě přisoudila většinová populace (Daniel, 1994; Nečas, 2002).

Obecně lze říci, že Romové ve světě tvoří často velmi nesourodé společenství. Podobná situace je i u nás. Díky veškerým historickým souvislostem, Romskému holocaustu, patentům Leopolda I., poválečným zákonům z let 1958 a 1965 atd., nacházíme v Českých zemích Romské obyvatelstvo především ze Slovenska. Ti tvoří 80 % z celkového počtu u nás (Šotolová, 2001). Dělí se však podle lokalit či osad, ze kterých pocházejí. Rozdíly se týkají především úrovně sociální, kulturní i vzdělanostní. Výraznou komunitu tvoří olašští Romové. Horváthová (2002) uvádí, že se jedná cca o 10 %. Olašští Romové se dělí na rozličné podskupiny a množství rodů. Zbývajících 10 % tvoří především maďarští Romové a velmi zanedbatelně se na tomto čísle podílejí potomci českých Romů a německých Sintů. Díky historickým specifikům, jež se podílely na formování jednotlivých skupin, a současně také v důsledku probíhajícího začleňování Romů do společnosti, se vytvářejí mezi jednotlivci značné rozdíly. Vždy bychom si měli uvědomovat, že pokud hovoříme o Romech u nás, ne-

měli bychom o nich mluvit jako o jednotlivé skupině obyvatel. Jak uvádí Nečas (2002), byla při sčítání lidu v roce 1991 poprvé od skončení druhé světové války deklarována romská národnost a občané mohli uvést romštinu jako svůj mateřský jazyk. K romské národnosti se přihlásilo cca 30 000 osob. S tímto faktem nekoreluje názor demografů ani široké veřejnosti. Nečas (2002) uvádí odhadovaný počet Romů v ČR z roku 1991 na 151 000. Počet Romů od té doby vlivem porodnosti a politicko-ekonomických změn (rozdělení Československa, vstup do EU aj.) pravděpodobně výrazně vzrostl. Navrátil et al. (2003) uvádí kvalifikované odhady mezi 200–300 000.

POSTOJE VE VZTAHU K PŘÍSLUŠNÍKŮM ROMSKÉHO ETNIKA

Postoj je termín používaný především v sociální psychologii a také se velmi často tematicky řadí do kapitol zaměřených sociálně psychologicky. Protože je to však zároveň i pojem nejužívanější v oblasti získaných sklonů chování a tyto sklony mají i některé vlastnosti motivů, řadíme je k dynamickým procesům. Postoje jsou samozřejmě v úzké souvislosti s ostatními dynamogenními činiteli, např. potřeby, zájmy, cíle atd. Postoj je v podstatě chápán jako hodnotící vztah k něčemu nebo k někomu (Krech a kol., 1968). Postoje majoritní skupiny obyvatelstva do značné míry ovlivňují chování a celkové reakce skupiny minoritní. Prostupují komplexně všechny lidské činnosti. Vztah romského etnika a neromů v našich podmínkách je postoji velmi silně determinován.

Podle Válkové (1980) získává během společenského života každý jednotlivec větší množství postojů, které vytvářejí celý propojený systém postojů, stávají se kompaktnější, stereotypnější, takže společenské jednání jednotlivce odráží jeho postoje. Postoje se vyvíjejí s postupnou socializací jedince. Postoj se vždy vztahuje k něčemu, má kvalitu, ať pozitivní, neutrální nebo negativní. Má však také intenzitu. To znamená, že postoj k určité činnosti je více či méně kladný či záporný. Postoj vzniká, když se seskupují poznatky, city a tendence k jednání do relativně trvalé soustavy. Změněné chování lidí znamená změnu jejich postojových soustav. Jak uvádí Horák (1997), postoj je tak posledním mezičlánkem „mostem“ spojujícím vědomí s činy. Postoje se utvářejí rovněž činností lidí ve skupinách (malých i velkých). Přitom záleží na tom, je-li skupina referenční nebo členská, formální nebo neformální. Uspokojuje-li člověka činnost v nějaké skupině, jsou pro něj i informace, které z ní dostává věrohodnější, a tím se vytváří silný postoj.

Dle výzkumné sondy provedené na pražských školách (Svobodová, 1998) vyšlo najevo, že ze souboru 785 slohových prací na téma - *Popiš své setkání s někým, kdo je odlišné rasy než ty sám* - projevílo 7,6 % žáků rasistické myš-

lení, 58,7 % protirasistické a 33,7 % byli zahrnuti do skupiny s xenofobním myšlením poznamenaným negativní zkušeností. Jiná šetření, která provedla Šišková (Průcha, 2001), když pracovala s 375 pražskými studenty a podobně jako v předešlém výzkumu se jednalo o zpracování eseje na stejné téma (viz Svobodová). V případě tohoto šetření tvoří skupina s protirasistickými názory 73,3 %, s rasistickými názory 10,2 %. V těchto pracích vyšlo mimo jiné najevo, že k Romům je vztah více negativní, černoši jsou vnímáni spíše pozitivně. Hrubý (Bartoňová, 2005) uskutečnil obdobné šetření s tím rozdílem, že již více akcentoval romské etnikum. Výzkumný vzorek tvořilo 213 respondentů z regionu Mostecko. Protirasistické postoje zaujímal 89 jedinců (41,8 %), z nichž 66 bylo dívek (Bartoňová, 2005). Rasistických prací pak bylo 10,8 %.

Jednou z nejdůležitějších otázek ve vztahu k etnickým minoritám v ČR je oblast týkající se etnického klimatu u nás v jednotě s integrací do norem a standardů EU. Moderní společnost je ze své podstaty orientovaná na přijímání jinakosti ať ve vztahu k jakýmkoliv minoritám a osobám se speciálními potřebami, tak na přijímání etnických a národnostních minorit. Gabal (1999) uvádí, že základním rysem klimatu, který provází soužití s romskou menšinou je akcent na distanci mezi Romy a neromskou českou populací, pocit vzájemné rozdílnosti, odcizení, strach, nejistotu a nedůvěru. Dle Gabala (1999) jsou Romové dnes jedinou dlouhodobě usídlenou výrazně odlišnou etnickou menšinou v české společnosti. Navzdory tomu, že se vedou spory o existenci romského etnika jako minority, výsledky dokazují, že je tak česká společnost vnímá a v perspektivě tradičních vymezení se také jako etnická menšina chová.

Velmi zajímavou se nám jeví studie uskutečněná kanceláří ministerstva vnitra na konci dvacátého století. Cílem tohoto šetření bylo zjistit postoje k vybraným otázkám týkajícím se romského etnika u pracovníků veřejné správy, policie a samotných proromských organizací (<http://www.mvcr.cz/casopisy/policista/prilohy/rom.html>, Alena Nedomová, Retrieved 12.7. 2007, Situace romské menšiny v České republice). Z ní kromě jiného vyplývá, že necelé dvě třetiny respondentů (62 %) se domnívá, že romské populace vzhledem k jejímu specifickému reprodukčnímu chování stále přibývá, budou tedy přibývat i problémy ve vzájemném soužití, a to bez ohledu na úsilí věnované jejich prevenci i řešení. Stoupenci tohoto názoru pocházeli především z řad pracovníků sociálních (71 %) a bytových odborů (81 %) a policie (71 %). Výrazně se odlišují od všech ostatních. Zástupci romských a proromských iniciativ - jen necelých 20 % z nich je stejného názoru, 41 % se domnívá, že postupně se podaří vzájemnou spoluprací Romů a představitelů majoritní společnosti vytvořit prostor pro nekonfliktní soužití při maximálním zachování romské identity (oproti 24 %

průměru), necelých 40 % je přesvědčeno, že romské obyvatelstvo se stále více přizpůsobuje společenským normám majority a problémů bude postupně ubývat (oproti 12 % průměru). Optimismus vyjádřený vizí nekonfliktního soužití bez ztráty identity s nimi sdílejí pouze romští poradci.

ŽIVOTNÍ ZPŮSOB A TĚLOCVIČNÉ AKTIVITY PŘÍSLUŠNÍKŮ ROMSKÉHO ETNIKA

Pravidelné pohybové aktivity jsou vhodným prostředkem pro celkové zdraví a zlepšení kvality života jedinců všech věkových skupin (Trost, Pate, Saunders R, a kol., 1997; Freedson, 1991). Pohybová aktivita je do značné míry také predikátorem míry zdraví dětí a mládeže (Sallis, Patrick, 1994; Baranowski, Bouchard, Bar-Or, a kol., 1994). Jelikož se ve své další studii zabýváme problematikou žáků romského etnika ve věku 11–16 let, tedy období, kdy navštěvují druhý stupeň základní školy, snažili jsme se zjistit výsledky šetření uskutečněných v zahraničí, které se zabývaly právě touto věkovou skupinou a jejich pohybovou aktivitou či inaktivitou. Zaměřili jsme se právě na ty výzkumy, které uvažovaly o vztazích subsystémů tělesné kultury a jedinců z různých etnických skupin či se sociálním znevýhodněním. Sallis, Prochaska, Taylor (2000) pak uvádí, že jednou z nejvýznamnějších determinant pohybové aktivity či inaktivity u dětí a mládeže, této věkové skupiny je etnický původ. Tato zjištění potvrdila již dříve provedená šetření (Sallis, Patterson, Buono, a kol., 1988). Přesto se objevují i ojedinělá šetření, která vliv etnické příslušnosti nepotvrzují (Pate, Trost, Felton, a kol., 1997).

S přihlédnutím k řadě determinantů ovlivňujících specifika vztahu romského etnika k tělocvičným aktivitám je nutné poukázat na několik aspektů, které přímo ovlivňují výslednou skutečnost, a tím je mimo jiné jejich životní způsob. Pokusíme se jednotlivé determinanty tak, jak je uvádí Hodaň (2000), zakomponovat do archetypálního chování romského etnika, které se ostatně projevuje i dnes a ovlivňuje chování a jednání jedinců.

Historický vývoj

Z hlediska historického vývoje Romů je nutné upozornit na tu skutečnost, že jakékoliv násilné přerušení má vždy negativní důsledky. Historie Romů je plná násilných změn a zvrátů, z nichž časově nejmladší je zřejmě válečné a poválečné období, které v jistém smyslu slova znamenalo naprostou katastrofu nejen pro životní způsob Romů u nás, ale celkově na integraci a soužití romské minority s majoritní českou společností. Máme tím na mysli především prakticky vyvražďení

českých Romů, nucené ukončení tradičního života a násilné přesídlení romských rodin, ale i jednotlivců zejména ze slovenského území do Čech. Historické dopady na přerušení řady začínajících asimilačních tendencí potvrzuje řada českých i zahraničních autorů (Daniel, 1994; Horváthová, 2002; Kenrick, 1994; Nečas, 2002; Barany, 2002; Bancroft, 2005; Crowe, 1996; Fraser, 1995).

Úroveň dané kultury

Toto je další velice specifická oblast především z důvodu, že hmotné kulturní statky jsou u Romů relativně velice chudé (Horváthová, 2002) narozdíl od některých oblastí jako hudba, tanec, znalost a dovednost tradičních řemesel (Daniel, 1994; Horváthová, 2002; Crowe, 1996). V jiných jako historické prameny, knihy a spisy prakticky úplně chybí, kromě některých dokumentů, které však psali neromové (Hübschmanová, 1999).

Významné hodnoty – hodnotová hierarchie a její přeměny

Hodnotová hierarchie velmi úzce tato oblast souvisí s kulturou a kulturními tradicemi. Pro romské skupiny je důležité především to, že normy chování nikdy v dřívějších dobách neměly podobu psaných zákonů, přesto však byly přísně dodržovány standardy chování, které však byly založeny na úctě k autoritám a ke společenství (Daniel, 1994). V souvislosti s přetrháním kořenů, a tím i norem romské společnosti, došlo k jejich porušování a někdy i k paradoxním faktům s tím spojených. Staré hodnoty romských skupin mají k sobě velmi blízko navzdory faktu, že se dotvářely na různém území, avšak v ne příliš různých podmínkách. Přesto někteří autoři (Ševčíková, 2003, Bakalář, 2004) uvádí žebříček hodnot v tomto pořadí – svobodný život, uznání rodové hierarchie a rodové tradice, dědictví předků, láska k dětem, peníze jako základní potřeba pro přežití. Někdy se můžeme setkat s názorem (Horváthová, 2002), že život na úkor majority, jejíž přístup byl v historii převážně restriktivní, se postupně stal běžným a přirozeným jevem. Hodnoty souvisejí s naplňováním smyslu lidského života. „Každá lidská komunita si vytváří s ohledem na vlastní historický vývoj a společenské postavení svůj hodnotový systém“ (Balvín, 2004, 93).

Ve svých úvahách vycházíme z empirie, ale také z tvrzení různých odborníků, kteří dokládají, že se v některých aspektech psychika Romů od psychiky neromů odlišuje (Bakalář, 2004; Ševčíková, 2003; Žáková, 1976; Říčan, 1998). Ševčíková (2003) popisuje archetypy romské mentality. Dělí je na:

- prožívání času a prostoru,
- preferování požitku,

- zvnitřnění snu,
- sociální komunikaci,
- negaci individualismu.

Někteří autoři jako například Olejár (1972), poukazují na jednu nápadnou složku osobnosti Romů, a tím je temperament – emocionalita, množství bohatství citových projevů objevující se nejen v romských pohádkách, výbušnost a neobvyklé hloubky citů, tendence k mimovolným motorickým reakcím aj. Z hlediska temperamentu se Říčan (1998) zabývá projevy romských dětí ve školním prostředí. Uvádí, že romští žáci bývají ve škole živější, temperamentnější, hůře se ukáznou, vykřikují. Také se hůře soustředí a mají slabou vůli. Často se můžeme setkat s bezprostředností, vychloubačností, vzpurností a agresivitou.

Tělocvičné aktivity představují prostředí, kde člověk více či méně svobodně participuje, projevuje se, učí a ověřuje si své dosavadní vědomosti, dovednosti a představy. Nabízí nám možnost pracovat s jedincem v relativně přirozeném prostředí, kde se většinou projevuje bez sociálních masek, a tím se vytváří prostor pro diagnostiku a pozitivní ovlivnění osobnosti či hodnot.

Společenské tradice

Společenské tradice jsou jednou z velmi bohatých fenoménů u romského etnika. Pravděpodobně to souvisí s určitou pospolitostí a nutnou jednotností různých skupin. Problém však nastává v případě, že jsou tradice určené společenských vývojem přetřhány, dochází k jejich rozvrácení a obtížnému dalšímu vývoji, což je právě případ Romů v ČR. To dokládají empirické zkušenosti, podobně jako práce některých autorů (Horváthová, 2002; Bakalář, 2004). Na mezinárodní úrovni dosáhli romští představitelé asi nejvýznamnějšího úspěchu tím, že v roce 1993 Rada Evropy uznala Romy jako evropskou minoritní skupinu. Avšak stále nedochází k dostatečnému uvědomění si společných tradic. To je způsobeno především tím, že vzhledem k roztržtosti romského etnika v mnoha státech, je velmi obtížné hledat společné znaky. Jako velmi důležitý spojující faktor považujeme společné symboly. Kottak (2002), ale i řada dalších, uvádí, že člověk je jediným tvorem, který je schopen kulturního učení v symbolech, přičemž jednotlivé subkultury se učí navzájem. Ty považuje řada autorů za velmi důležitý faktor (Achim, 2004; Barany, 2002; Tileaga, 2006; Harris, 2001, 2003).

Změny výrobního procesu

Změny výrobního procesu také ovlivnil sociální postavení a potažmo životní styl Romů velmi výrazně. Přejít k manuálnímu hospodaření, kapitalismus, maximální efektivnost, to vše v žádném případě nenahrávalo tradičním oborům, ve kterých některé romské skupiny vynikaly. Nepodařilo se jim vzhledem ke kočovnému způsobu života a nízkému vzdělání zvládnout tento přechod a řada problémů, které dnešní Romové v současné společnosti řeší, má kořeny právě v tomto. Aktuální a ještě výraznější změnou s bezprostředními dopady do současnosti, bylo nezvládnutí přechodu k tržnímu hospodářství po pádu vlády komunistické strany na konci 80. let ve většině států střední a východní Evropy (Revenga a kol., 2002; Barany, 2002; Stewart, 2002; Brown, 2001).

Vlastnické vztahy

Romové jsou známí svým kolektivním přístupem (Nečas, 2002). Rodina je nade vše (myšleno velmi široká rodina). Přináší to některé výhody, avšak i řadu nevýhod, jako například kolektivní anonymitu. Jedinec je možná paradoxně schopen skupině odevzdat co má, ale zároveň očekává, že si z ní může vzít to, co potřebuje. Romové téměř nepoužívají slovo „děkuji“. Když něco potřebují, prostě si to vezmou (Bakalář, 2004). V člověku to sice vyvolává určitou životní jistotu, zároveň mu to brání v osobním rozvoji, případném společenském růstu a kladnému přijímání okolím. Z empirie je známé, že někteří jedinci romského etnika mají minimální finanční příjmy (ať se jedná o výplatu jako nekvalifikovaní dělníci či ze státních podpor), přesto se však obklopují zdánlivými symboly blahobytu, jakými jsou zlaté šperky, oblečení apod. Navzdory tomu si, z pohledu majoritní sociální skupiny, nevážejí některých jiných hmotných majetků jako domů (bytů), automobilů aj. Domníváme se, že se jedná o možný pozůstatek stereotypního chování z relativně nedávných kočovných dob, kdy nebylo třeba si vážit některého typu majetku z důvodu opětovného opuštění aktuální destinace.

Postavení socioprofesionální skupiny v dané společnosti a životní úroveň dané skupiny

Toto je velmi kontroverzní oblast. Je známý fakt, že vzhledem k nedostatečnému vzdělání, přístupu k práci, životním hodnotám, přístupem majoritní společnosti a dalších faktorů, je většina Romů nezaměstnaná a pobírá státní příspěvky, což kromě jiného vyvolává negativní odezvu majoritní skupiny. Špat-

né sociální podmínky mohou vyvolávat další patologické jevy ve společnosti jako kriminalitu, lichvářství nebo prostituci, která byla dle některých autorů (Horváthová, 2002) dříve u Romů naprosto nepředstavitelnou a neomluvitelnou. Vzhledem ke skutečnosti, že romské hodnoty nejsou (až na některé výjimky) orientované na materiální, ale spíše na momentální prožívání (Ševčíková, 2003), a vzhledem ke svému pracovnímu a mimopracovnímu času často disponují relativně významným množstvím volného času, nedá se v žádném případě říci, že by ho většinou využívali kvalitně a pozitivně.

Vliv různých druhů kultur a jiných skupin

Historie Romů není v podstatě nic jiného než historie vlivu rozdílných kultur na rozdílné skupiny řadící se k Romskému etniku. Globalizační vliv má na Romy prakticky stejný vliv jako již dříve mnohokrát zákony a další normy jednotlivých území, na kterých se Romové pohybovali. Dalo by se říci, že v posledních několika desítkách let však Romové velmi výrazně ztrácejí svou vlastní identitu, což dokládají i jiní autoři (Achim, 2004; Barany, 2002; Bancroft, 2005). V České republice existuje několik velmi výrazně se odlišujících romských podskupin (Šotolová, 2001; Horváthová, 2002), které však neromské majoritě chybně splývají v jeden celek. Díky odtržení se od tradičních norem romské společnosti je pro její příslušníky z našeho pohledu často povrchnost vnímání důležitého (viz značkové oblečení, zlaté šperky méně však celková životní úroveň, touha po vzdělání, informacích aj.).

Převažující filozofická orientace

Dopad se neliší od neromské populace. Domníváme se, že by bylo chybou myslet si, že jedinci romského etnika nemají žádnou filozofickou orientaci, protože to ani není možné. Ta řídí obrovskou spoustu našich činností bez ohledu na naučené filozofické teorie. Tedy máme ji, aniž jsme si toho často vědomi. Patří sem například hledání smyslu a norem života, sebezdokonalování, chováním k druhým apod. (Valenta, Müller, 2005). Můžeme říci, že často se stává, že vnitřní mravní či životní norma se neshoduje s mravní normou daného státu a s převažujícími kulturními hodnotami toho specifického národa, ke kterému se jedinci romského etnika často oficiálně hlásí. Někteří autoři jako například Blommaert a Verschueren (1998), Verkuyten (2001) nebo Tileaga (2006) uvádí jako jeden s problémů to, že jedinci romského etnika se často spokojí s jakýmsi vnitřním bojem „my“ a „oni“, což je dle našeho názoru často odvádí od soustředění se sebe a vlastní sebezdokonalování.

Pokud mluvíme o participaci člověka v jednotlivých subsystémech tělocvičných aktivit jako významném prostředku ovlivňující životní styl jednotlivce, pak si musíme být vědomi základních determinant, které tuto participaci významně limitují. Existuje řada teorií, která porovnává vliv vrozených dispozic a vliv okolního prostředí, ale v posledních několika dekádách převládá jednoznačně názor, že rozhodující vliv má okolní prostředí, jehož působení rozhoduje o míře rozvoje vnitřních dispozic. Potvrzují, že do určité míry není podstatný potenciál s jakým jsme se narodili, ale zda byl zabezpečen dostatečný vliv prostředí potřebný pro jeho pozitivní rozvoj v různých etapách života (senzitivní období, ranná intervence apod.), s různou kvalitou, intenzitou, komplexností rozvíjených dispozic atd. Rodina zde hraje naprosto nezastupitelnou úlohu, což dokládá řada výzkumných šetření (Bandura, 1986; Welk, 1999; Taylor, Baranowski, Sallis, 1994; Moore, Lombardi, White, a kol., 1991). Existují autoři, kteří přisuzují rodičům naprosto rozhodující význam v oblasti aktivní i pasivní participace v rámci tělocvičných aktivit dětí (Kremer-Sadlik, Kim, 2007). Někteří novější autoři však správně upozorňují na obrovský a neopomenutelný vliv masmédií, které však předkládají neúplné nebo zkreslené informace ve vztahu k tělocvičným aktivitám a danému etniku (Giardina, 2005; Wörsching, 2007; Rowe, 2007). Dalším hlediskem, se kterým je nutné počítat je vliv jedinců, které bychom mohli nazvat etnickými vzory s pozitivním či negativním dopadem na své obdivovatele (Leonardo, 2004). V neposlední řadě pak mnohdy hraje nejdůležitější roli ekonomická stránka rodiny. Ačkoliv někteří autoři upozorňují na určitý paradox v sociální úrovni jednotlivých národů, kdy národy, které jsou považovány za ekonomicky chudé, mohou vychovávat vynikající sportovce a obecně jejich pohybová aktivita je na daleko vyšší úrovni než u národů ekonomicky rozvinutějších (Wilson, 2002), hraje ekonomická náročnost jednotlivých pohybových aktivit důležitou roli při jejich výběru či odmítnutí. Co se týká výběru pohybových aktivit neboli preferencí, je vliv sociokulturního prostředí naprosto klíčový a rozhodující. Některé zahraniční studie jednoznačně potvrzují vliv environmentálních faktorů na konečnou participaci v tělesné výchově, sportu a tělocvičné rekreaci. Tito autoři také upozorňují na to, že komerční nabídka tělocvičných aktivit je daleko méně akceptována osobami z etnicky minoritních skupin obyvatelstva, a to i v případě, že někteří jedinci s příslušných etnických skupin danou aktivitu aktivně provozovali. Zároveň tím upozorňují na rostoucí propast mezi aktuálním trendem komercializace tělocvičných aktivit a participací právě těch skupin obyvatel, pro které by tělocvičné aktivity byli jednoznačným přínosem. Řada autorů také potvrzuje jednoznačnou korelaci mezi možnostmi

uskutečňování tělocvičných aktivit na základě vhodných podmínek a jejich skutečnou realizací (Brownson, Baker, Housemann, Brennan, Bacak, 2001; Humpel, Owen, Leslie, 2002; Huston, Evenson, Bors, Gizlice, 2003; King, Castro, Wilcox, Eyler, Sallis, Brownson, 2000; Stahl, T. A., Rutten, D. N., Nutbeam, A., a kol., 2001). Dalo by se říci, že pro jedince z etnických minorit či sociálně ohrožených skupin tento fakt nabývá ještě další rozměr, a to především nalezení prostředku úniku nebo naopak získání uznání vlastní sociální skupiny. Mezi nejzásadnější determinanty patří:

- vzor nebo podpora v rodině (nejčastěji rodič nebo sourozenec stejného pohlaví),
- vzor v bezprostředním okolí (vrstevníci),
- vzor v rámci daného etnika (afroameričtí basketbalisté),
- vliv národní tradice (př. Brazílie – fotbal, Čína – stolní tenis, Kanada – hokej),
- bariéry v podobě vnějších podmínek (finanční náročnost, negativní postoj rodičů aj.),
- vliv školy (školní prostředí, pedagogové, aktivity),
- vliv médií.

S tím velice úzce souvisí i způsob zapojení a zahájení vlastní participace. Tím, kdo jedince přivede například ke sportu, může být rodič, sourozenec, vrstevník nebo třeba učitel. Málokdy se ke sportu dostane jedinec sám, bez předchozí zkušenosti někoho z blízkého okolí. Naprosto klíčovou se pak stává podpora (ekonomická, motivační i materiální) ze strany rodiny. Nelze se domnívat, že jednorázová intervence, např. v podobě týdenního kurzu, bude mít zásadní vliv u jedinců (především dětí) romského etnika na další participaci v pohybových programech, pokud nebude mít jejich případný zájem o činnosti podporu v rodině a jejím bezprostředním okolí. Možný vliv na osobnostně-sociální rozvoj, změny postojů či názorů, případná modelace hodnotového systému je však jistě možná a přímo žádoucí.

Domníváme se, že pouze nenásilné a svobodné jednání může napomoci ke změně v některých aspektech. Záměrně říkám v některých, protože žádná kultura a společnost by neměla být nesvobodně a násilně měněna od své podstaty. V tělocvičných aktivitách spatřujeme určité paralely s často prezentovanými vlastnostmi nebo hodnotami romského etnika (viz odborná literatura, veřejná média, mýty ve společnosti atd.) a možnosti jejího ovlivnění.

Tab. 1 Chování Romů a možnosti pohybových programů

Romové žijí dneškem.	Tělocvičné aktivity představují souvislou systematickou činnost (především pak sport).
Romové nejsou zvyklí oddálit příjemné a výhodné.	Při tělocvičných aktivitách je nutný trénink s oddálenou odměnou např. v podobě vítězství.
Romové jsou od dětství zvyklí dělat si, co chtějí.	V kolektivních tělocvičných aktivitách je nutné podřídit se potřebám většiny.
Romové (především muži) jsou často méně zodpovědní (s pohledu majoritní skupiny).	V tělocvičných aktivitách (především ve sportu) je člověk zodpovědný kromě sebe také realizačnímu týmu, spoluhráčům, sponzorům, divákům apod.
Romové se často stýkají zejména se členy své komunity.	Při tělocvičných aktivitách dochází k začlenění jedinců do intaktní skupiny.
Významná část Romského obyvatelstva má problémy s normami společnosti.	Jedinec se při tělocvičných aktivitách musí řídit pravidly daného sportu, hry apod.
Romové jsou v intaktní populaci často neúspěšní (školní vyučování, pracovní uplatnění aj.).	Díky specifickým vlohám a dovednostem (především v hudebně, tanci apod.) mohou dosáhnout výrazných úspěchů v některých tělocvičných aktivitách.
Romové mívají problémy v komunikaci se členy intaktní populace.	Při některých tělocvičných aktivitách se problémy v komunikaci nutně nevyskytují.
Romové mají problémy ve vzdělávací oblasti (motivace k učení, hereditární faktory, jazyk atd.).	Pohybová a obecná inteligence spolu do jisté míry vůbec nesouvisí.
Nedostatečné stimulace v oblasti psychické, sociální i motorické.	Tělocvičné aktivity jsou vhodným prostředkem pro rozvoj všech složek osobnosti, včetně rozvoje v oblasti psychické, sociální i motorické.

ZÁVĚR

Ve své úvaze jsme se zaměřili na oblast životního způsobu a environmentálních faktorů ovlivňující příslušníky Romského etnika ve vztahu k tělocvičným aktivitám. Existuje řada odborné literatury zabývající se romskou problematikou, méně již námi představeným tématem. Prakticky chybí česká literatura, která se zabývá osobnostně-sociálním rozvojem jedinců romského etnika v kontextu tělocvičných aktivit či optimalizace životního stylu s využitím pohybových programů aj.

Jistý problém zahraniční literatury je v tom, že každá etnická minorita a její soužití se specifickou majoritní společností vykazuje jisté rozdíly, a proto je přenos těchto informací do našeho prostředí značně komplikovaný. Přesto lze vysledovat obecné principy a determinanty, které jsme se pokusili v článku jednoznačně pojmenovat. Dle našeho názoru je nejdůležitější oprostít se od tradičního paradigmatu zaměřeného na sport a výkon a uvědomit si, že tělocvičné aktivity mohou být vynikajícím prostředkem pro osobnostně-sociální rozvoj jedinců romského etnika a procesu integrace osob s etnických minorit do intaktní sociální skupiny.

Specifičnost romského etnika u nás a snaha o jeho integraci je celospolečenským problémem, který byl v historii řešen se značně kolísavými, spíše však negativními výsledky pro všechny zúčastněné strany. Vzhledem k historickým souvislostem se logicky jeví především vliv vlastní komunity, který je pro jedince romského etnika naprosto klíčový. Krátkodobé intervence, třeba i v podobě tělocvičných aktivit se vzhledem k tomuto faktu v současné době zdají nedostatečné. Vlastní změna názoru či postoje k tělocvičným aktivitám ještě sama o sobě neznamená rozhodnutí k participaci v nich. Snahou je najít vlastní motivy vycházející s vnitřního přesvědčení a možnosti ovlivnění socio-kulturním a ekonomickým prostředím, které umožní jedinci samotnou účast v tělocvičných aktivitách.

Jak uvádí Navrátil (2002) patří mezi podmínky, které Romové považují za nutné, aby mohli vést spokojený život, dobré zdraví hned na první místo. Přesto jsme svědky nedostatečné participaci v tělocvičných aktivitách u těchto jedinců. Stejný autor (Navrátil et al., 2003) pak jako jeden z důkazů asimilačních tendencí jedinců romského etnika představuje výsledek svého šetření, ve kterém 72 % Romů uvedlo, že si jejich děti hrají s neromskými. Toto potvrzuje naši úvahu, že hra (v našem případě pohybového charakteru) představuje vhodné prostředí pro osobnostně sociální rozvoj ve vztahu integrace jedinců romského etnika do majoritní společnosti.

Naší snahou je najít pohybové aktivity, které budou příslušníky romského etnika kladně přijímány a naznačit jejich potenciál pro změnu životního stylu, změnu hodnotové orientace a využít ho k případné lepší integraci příslušníků Romského etnika do majoritní společnosti. Domníváme se, že tělocvičné aktivity představující relativně přirozené prostředí, kde se spontánně projeví osobnost jedince a nabízí se šance pro jeho neinvazivní rozvoj v oblasti zdaleka nejen fyzické, ale především psychické, dušení i sociální.

POZN.: Tato studie byla zpracována za podpory MŠMT v rámci výzkumného záměru MŠMT 6198959221 „Pohybová aktivita a inaktivita obyvatel České republiky v kontextu behaviorálních změn“.

REFERENČNÍ SEZNAM

- Achim, V. (2004). *The Roma in Romanian History*. Budapest: Central European University Press.
- Bakalář, P. (2004). *Psychologie Romů*. Praha: Votobia Praha.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action*. Englewood gifts: New Jersey.
- Bancroft, A. (2005). *Roma and Gypsy-Travellers in Europe: Modernity, Race, Space and Exclusion*. Aldershot and Burlington, VT: Ashgate.
- Baranowski, T., Bouchard, C., Bar-Or, O. et al. (1994). Assessment, prevalence, and cardiovascular benefits of physical activity and fitness in youth. *Medicine & Science in Sports & Exercise*, 24(6), S237–47.
- Barany, Z. (2002) *The East European Gypsies: Regime Change, Marginality, and Ethnopolitics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bartoňová, M. (2005). *Současné trendy v edukaci dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v České republice*. Brno: MSD.
- Bauman, Z. (2002). *Úvahy o postmoderní době*. Praha: Slon.
- Balvín, J. (2004). *Výchova a vzdělávání romských žáků jako pedagogický systém*. Praha: Radix Hnutí R.
- Blommaert, J., & Verschueren, J. (1993). The Rhetoric of Tolerance or: What Police Officers are Taught about Migrants. *Journal of Intercultural Studies*, 14(1): 49–63.
- Brown, J. F. (2001). *The Grooves of Change: Eastern Europe at the Turn of the Millennium*. Durham, NC and London: Duke University Press.
- Brownson, R. C., Baker, E. A., Housemann, R. A., Brennan, L. K., & Bacak, S. J. (2001). Environmental and policy determinants of physical activity in the United States. *American Journal of Public Health*, 91:1995–2003.
- Crowe, D. M. (1996). *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*, 2nd edn. New York: St Martin's Press.
- Daniel, B. (1994). *Dějiny Romů: vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku*. Olomouc: UP v Olomouci.
- Fraser, A. (1995). *The Gypsies*, 2nd edn. Oxford: Blackwell.
- Freedson, P. S. (1991). Electronic motion sensors and heart rate as measures of physical activity in children. *Journal of School Health*, 61(5): 220–3.
- Gabal, I. (1999). *Etnické menšiny ve střední Evropě*. G plus G: Praha.

- Giardina, M. D. (2005). The Popular Racial Order of Urban America: Sport, Identity, and the Politics of Culture. *Cultural Studies <=> Critical Methodologies*, 5(2), 145-173.
- Harris, S. (2001). What Can Interactionism Contribute to the Study of Inequality? The Case of Marriage and Beyond. *Symbolic Interaction*, 24(4): 455-480.
- Harris, S. (2003). Studying Equality/Inequality: Naturalist and Constructionist Approaches to Equality in Marriage. *Journal of Contemporary Ethnography*, 32(2): 200-32.
- Hodaň, B. (2000). *Tělesná kultura - sociokulturní fenomén: východiska a vztahy*. Olomouc: UP v Olomouci.
- Hodaň, B., & Dohnal, T. (2005). *Rekreologie*. Olomouc: Hanex.
- Horák, J. (1997). *Škola a hodnotová orientace dětí a mládeže*. Liberec: Technická Univerzita v Liberci.
- Horváthová, J. (2002). *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Člověk v tísni, společnosti při ČT, o.p.s.
- Humpel, N., Owen, N., & Leslie, E. (2002). Environmental factors associated with adults' participation in physical activity: a review. *American Journal of Preventive Medicine*, 22:188-199.
- Huston, S. L., Evenson, K. R., Bors, P., & Gizlice, Z. (2003). Neighborhood environment, access to places for activity, and leisure-time physical activity in a diverse North Carolina population. *American Journal of Health Promotion*, 18: 58-69.
- Hübschmanová, M. (1999). *Romské pohádky*. Praha: Fortuna.
- Kenrick, D. (1994). *Gypsies: From India to the Mediterranean*. Toulouse: Centre de recherches tsiganes.
- King, A. C., Castro, C., Wilcox, S., Eyler, A. A., Sallis, J. F., & Brownson, R. C. (2000). Personal and environmental factors associated with physical inactivity among different raciaethnic groups of US middle-aged and older-aged women. *Health Psychology*, 19: 354-364.
- Kottak, C. P. (2000). *Anthropology: The Exploration of Human Diversity* (8. edice). Michigan: The McGraw-Hill Companies.
- Krech, D., & kol. (1968). *Človek v spoločnosti : základy sociálnej psychológie*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie vied.
- Kremer-Sadlik, T., & Kim, J. L. (2007). Lessons from sports: children's socialization to values through family interaction during sports activities. *Discourse & Society*, 18(1), 35-52.

- Langmaier, J., & Matějček, Z. (1974). *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Avicenum.
- Leonard, D. J. (2004). The Next M. J. or the Next O. J.? Kobe Bryant, Race, and the Absurdity of Colorblind Rhetoric. *Journal of Sport & Social Issues*, 28(3), 284–313.
- Moore, L. L., Lombardi, D. A., White, M. J., & kol. (1991). Influence of parents' physical activity levels on activity levels of young children. *Journal of Pediatrics*, 118:215–9.
- Navrátil, P. (2002). Integrace Romů: předběžné výsledky šetření. *Sociální práce / Sociálna práca*, 2, 34–56.
- Navrátil, P. et al. (2003). *Romové v české společnosti*. Praha: Portál.
- Nečas, C. (2002). *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: UP v Olomouci.
- Olejár, F. (1972). *Formovanie psychických zvláštností výchovne zanedbaných detí*. Bratislava: SPNB.
- Pate, R. R., Trost, S. G., Felton, G. M., & kol. (1997). Correlates of physical activity behaviour in rural youth. *Research Quarterly for Exercise & Sport*, 68 (3): 241–8.
- Pávková, J., Hájek, B., Hofbauer, B., Hrdličková, V., & Pavlíková, A. (1999). *Pedagogika volného času*. Praha: Portál.
- Průcha, J. (2001). *Multikulturní výchova: teorie - praxe - výzkum*. Praha: ISV.
- Průcha, J., Walterová, E., & Mareš, J. (1995). *Pedagogický slovník*. Praha: Portál
- Ratcliffe, P., (1999). Ethnicity, Socio-Cultural Change, and Housing Needs. *Journal of Planning Education and Research*, 19(2), 135–143.
- Revenga, A., Ringold, D., & Tracy, W. M. (2002). *Poverty and Ethnicity: A Cross-Country Study of Roma Poverty in Central Europe*. Washington, DC: The International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank.
- Rowe, D. (2007). Sports journalism. *Journalism*, 8, 4, 385–405.
- Říčan, P. (1998). *S Romy žít budeme - jde o to jak*. Praha: Portál.
- Sallis, J. F., & Patrick, K. (1994). Physical activity guidelines for adolescents: consensus statement. *Pediatric Exercise Science*, 6: 302–14.
- Sallis, J. F., Patterson, T. L., Buono, M. J., & kol. (1988). Aggregation of physical activity habits in Mexican-American and Anglo families. *International Journal of Behaviour Medicine*, 11 (1): 31–41.
- Sallis, J. F., Prochaska, J. J., & Taylor, W. C. (2000). A review of correlates of physical activity of children and adolescents. *Medicine & Science in Sports & Exercise*, 32 (5): 963–75.

- Stahl, T. A., Rutten, D. N., Nutbeam, A., & kol. (2001). The importance of the social environment for physically active lifestyle-results from an international study. *Social Science & Medicine*, 52: 1–10.
- Stewart, M. (2002). Deprivation, the Roma and “the Underclass”. In C. M. Hann (ed.) *Postsocialism: Ideals, Ideologies and Practices in Eurasia* (pp. 135–55). London and New York: Routledge.
- Svobodová, J. (1998). Výchova ke zdravému životnímu stylu a zdravá škola. In Střelec, S. (ed.). *Kapitoly z teorie a metodiky výchovy* (pp.128–139). Brno: Paido.
- Ševčíková, V. (2003). *Sociokulturní a hudebně výchovná specifika romské minority v kontextu doby*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- Šotolová, E. (2001). *Vzdělávání Romů*. Praha: Grada.
- Tileaga, C. (2006). Discourse, Dominance and Power Relations: Inequality as a Social and Interactional Object. *Ethnicities*, 6; 476–499.
- Trost, S. G., Pate, R. R., Saunders, R., & kol. (1997). A prospective study of the determinants of physical activity in rural fifth-grade children. *Preventive Medicine*, 26: 257–63.
- Taylor, W. C., Baranowski, T., Sallis, J. F. (1994). Family determinants of childhood physical activity: a social-cognitive model. In: Dishman, R. K. (ed.) *Advances in exercise adherence*. Champaign (IL): *Human Kinetics*, 319–42.
- Valenta, M., & Müller, O. (2005). *Psychopedie: teoretické základy a metodika*. Praha: Parta.
- Válková, H. (1980). *Psychologie Tělesné výchovy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Verkuyten, M. (2001). Abnormalization of Ethnic Minorities in Conversation. *British Journal of Social Psychology*, 40(2): 257–78.
- Welk, G. J. (1999). The youth physical activity promotion model: a conceptual bridge between theory and practice. *Quest*, 51: 5–23.
- Wilson, T. C. (2002). *The Paradox of Social Class and Sports Involvement*. *International Review for the Sociology of Sport*, 37, 1, 5–16.
- Wörsching, M. (2007). Race to the top. *Men and Masculinities*, 10(2), 197–221.
- Zelina, M. (2002). *Vzdelávanie Rómov a multikultúrna Nakladatels*. Bratislava: Státní pedagogické Nakladatelstvo.
- Žáková, H. (1976). Některé poznatky z výzkumu sociální adaptace a příčin psychické retardace cikánských dětí. In *Výchova a vzdělávání cikánských*

dětí (sborník přednášek) (pp. 29–43). Ústí nad Labem: Ústav školských informací při Ministerstvu školství ČR.

Internetové zdroje

Nedomová, A. Situace romské menšiny v České republice. Retrieved 12. 7. 2007 from <http://www.mvcr.cz/casopisy/policista/prilohy/rom.html>.

Mgr. Ondřej Ješina
Katedra aplikovaných pohybových aktivit
FTK UP Olomouc
Tř. Míru 115
771 11 Olomouc
e-mail: ondrej.jesina@upol.cz

LIFE STYLE AND ENVIRONMENTAL FACTORS AFFECTING THE RELATION ROMANY MINORITY TO MOVING ACTIVITIES

INTRODUCTION

The presentation focuses on the issues of movement activities among Romany minority population in relation to their life style. There are limited sources related to this topic. We describe historical backgrounds and current situation and we also highlight the possibilities of positive influence of movement activities on this population.

RESEARCH METHODS

The paper is based on the review of literature related to Romany and ethnic minorities in general. We have also studied relevant literature from the area of physical education, sport and recreation.

ISSUES

In history we can find multiple factors which shaped lives and life style of this minority. We argue that appropriately structured movement activities can play crucial role in facilitation of socialisation and inclusion in mainstream

society. Frequent movement activities have also positive influence on overall health and well being. (Troost, Pate, Saunders R, a kol., 1997; Freedson, 1991).

RESULTS AND DISCUSSION

We argue that only optional and free behaviors can facilitate the improvement of issues related to some issues of socialization of Romany in Czech society. In movement activities we use certain principles that resonate with the values and characteristics of Romany. In this presentation we focus on the environmental factors influencing Romany in relation to movement activities. We argue that it is crucial to not use „traditional“ sport based and performance driven activities (e.g. physical education), but we should use more holistic approach to physical activities based on the social-personality development models, which can facilitate inclusion of ethnic minorities into mainstream society.

Key words: *Romany ethnicity, physical - exercise activities, life style, attitudes.*